

*Lévai Attila:*¹

A majdani megbékélés reménye – avagy a felvidéki kitelepítések és lakosságcsere le nem zárt traumája

Abstract. Hope for Reconciliation – the Lingering Trauma of Expulsions and Population Exchange in Upper Hungary (Present Day Slovakia).

The study is to provide insights via selected individual examples into the greatest traumas post-World War II, suffered by the ethnic Hungarian population throughout Upper Hungary. Between 1946 and 1948, the native Hungarian population in the region – including members of the Reformed Church – were targeted by drastic and decisive state measures which, from the perspective of human rights agreements, are to be considered a cultural genocide and an ethnic cleansing. Under the pretext of collective guilt, many hundred thousands were declared enemies of the state, consequently they were relocated and deported in those three years; their only sin was that they belonged to the Hungarian minority in their native land.

Keywords: Upper Hungary, Czechoslovakia, Reformed, deportation, population exchange

¹ Egyetemi docens a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Karán, E-mail: levaia@ujis.sk

Bevezető

Ravasz László, a XX. század legnagyobb magyar protestáns püspöke, egyházszerzője, teológusa és igehirdetője írja egy helyütt: „*nekünk egy ős emberi végzetet kell leküzdenünk, azt, hogy mi felejtünk, ahol emlékeznünk kellene, és emlékezünk, ahol felejteni kellene.*”

Szóljunk ezért először arról a végzetes tévedésről, *amikor felejtenünk kellene, de mi mégis emlékezünk!*

Augustinus egyházatya mondja a *Vallomásokban*, hogy a „*lelkünk gyomra az emlékezet, s az öröm és a szomorúság pedig olyan, mintha édes és keserű eledelek volnának.*”² Tehát az édes és a keserű ételt is megemésztyük, és beépítjük a szervezetünkbe. A kettő együtt hat ránk. Mintha csak Pál apostol szavait hallanánk: „*tudjuk pedig, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál*”, azaz minden: jó és rossz együtt munkálkodik bennük a jóra, az üdvösségre. Ezért itt sokkal inkább egyfajta viszonyulásról lehet beszélni, nevezetesen, hogy mit jelentenek számunkra azok a tények, események, élmények, amelyek megtörténnek velünk. Mi következik abból, aminek részesei voltunk, s amit, ha tudnánk vagy akarnánk, jó lenne elfeledni? Mert lehet például úgy emlékezni egy minket ért csapásra, hogy abból levonjuk a téves következtetések egész sorát: hibáztatunk Istent és embert, kárhozzátjuk a körülményeket, vádoljuk önmagunkat, elveszítjük a hitünket. Vagy lehet úgy emlékezni bennünket ért sérelmekre, velünk megesett igazságtalanságokra, hogy a sebek szüntelen felidézésével bosszúállásra és elégtételre ingereljük magunkat, miközben egyre jobban elmerülünk saját keserű levünkben s a boldogtalanságban. Mindkét esetben nyilvánvalóan felejtenünk kellene, de mi mégis emlékezünk.

A kérdés tehát az: hogyan bánunk a keserű csalódásainkkal, a rettenetes lelki sebeinkkel vagy a felejthetetlen régi emlékeinkkel? Ha egyfolytában karbantartjuk, ápolgatjuk, gondozgatjuk őket, biztosak lehetünk abban, hogy ki fognak nyílani, és előbb-utóbb termést fognak hozni: öngazultságot, világfájdalmat vagy bénult tehetetlenséget. Attól, hogy nem nyalogatjuk egyfolytában a sebeinket, és nem dédelgetjük állandóan a boldog pillanatainkat, még lehet tisztességgel emlékezni a rosszra és a jóra is úgy, hogy ez az emlékezés áldást hozzon ránk és a környezetünkre is. Isten ezt szeretné.

² *Confessiones* 10,14,21: „*ipsam memoriam vocantes animum [...] nimirum ergo memoria quasi venter est animi, laetitia vero atque tristitia quasi cibus dulcis et amarus: cum memoriae commendantur, quasi traiecta in ventrem recondi illic possunt, sapere non possunt. ridiculum est haec illis similia putare, nec tarnen sunt omni modo dissimilia.*”

A felvidéki kitelepítés és a lakosságcsere 1945–1948 között

Az idén volt 75 esztendeje annak, hogy a felvidéki magyarság, s azon belül is kiváltképp a reformátusság egy olyan traumára kellett visszaemlékezzen, amely háromnegyed évszázad távlatából is keserűséggel és talán még mindig egyfajta félelemmel tölt el nagyon sok embert a mai Szlovákia területén élő magyarok között. Ennyi idő után sincs még politikai akarat arra nézve a mostani többségi, államalkotó nemzet, a szlovákság részéről (s a szomszéd államban a csehek részéről sem), hogy legalább valamilyen szinten elismerjék a háromnegyed évszázaddal előtti történéseket, elemezve az akkori túlkapásokat, a brutalitást s a tudatos ellehetetlenítést és elűzetését a magyaroknak és szudétanémeteknek az akkor újonnan megalakult Csehszlovákiában. Ezek a történelmi tények a mi olvasatunkban. A csehek és a szlovákok azonban az akkori jogfosztó törvényeket mindmáig nem oldották fel, sőt – az újkori történelem egyik legnagyobb szégyeneként – mindmáig hatályban tartják azokat. Ez azt is jelenti, hogy mindazon magyarok, akik ma Szlovákiában kisebbségi sorban élnek,³ mind a mai napig még háborús bűnösöknek számítanak! Ezt tették velünk, magyarokkal (és szudéta-német felebarátainkkal is) Eduard Beneš elnök törvényei és dekrétumai, amelyek megalapozói voltak a felvidéki magyarság „jeremiádjának”.⁴

A második világháború után megtörtént az 1938 előtti visszarendeződés, amely számunkra, akár mint magyarok, akár mint reformátusok számára sokkalta rosszabb volt, mint a két világháború közti helyzet.⁵ Az új csehszlovák államhatalom Eduard

³ Számunk a 2011-es népszámlálás szerint még meghaladta a félmilliót, tehát az ország népességének majd 10%-át, ám ez az arány a jövőre esedékes népszámlálásra előrevetítve már most sejthető, hogy messze nem lesz meg. Prognosztizálva a számokat, a szociológusok 460 ezer vagy még kevesebb, kb. 420 ezer magyarra számítanak csupán. Sajnos, az asszimilációs folyamatok nagyon erőteljesek bizonyos területeken, főleg az elmúlt 20-30 esztendőben.

⁴ A Zalabai Zsigmond által szerkesztett könyv visszaemlékezéseket, verseket, dokumentumokat tartalmaz a deportálásokról és kitelepítésekről 1946–1948 között. Címlapján ez az idézet áll: „Kimondták az ítéletet felettem, Bűnös vagyok, mert magyarnak születtem...” ZALABAI Zsigmond: *Magyar Jeremiád. Visszaemlékezések, versek, dokumentumok a deportálásokról és a kitelepítésről 1946–1948*, Vox Nova, Pozsony, 1995.

⁵ Egy másfél évtizeddel ezelőtt Somorján elmondott emlékbeszéd egy részlete pontos képet ad arról a szemléletről, amely az 1938–1945 között időszak elején a magyarok oldaláról és a végén a csehszlovákiai politikai vezetés oldaláról mutatkozott meg. A beszéd kéziratban maradt meg, melynek felhasználásáért Dr. Somogyi Alfréd, lelkes- és tanárkollégámnak tartozom szíves köszönettel:

Beneš elnökkel az élen egy magyarok és németek nélküli Csehszlovákiát képzelt el a jövőre nézve, s ennek megteremtésén minden eszközzel igyekezett is. A Potsdami Nagyhatalmi Konferencia (1945. július 17. és augusztus 2. között) jóváhagyta a németek teljes kitelepítését, amire több millió németet (főképp szudéta-németeket) telepítettek ki az akkori Csehszlovákiából. A Potsdami Konferencián a magyarok teljes kitelepítését nem hagyták jóvá, csak a lakosságcserét, ezért a magyarság felszámolása, s a „tisztá” cseh és szlovák lakosságból álló állam megvalósítása bonyolultabb lett.⁶ A lakosságcsere már eleve nem hozhatott teljes sikert, mivel, ha akkor Magyarországról az összes szlovák is hajlandó lett volna kitelepülni, még az is csak a csehszlovákiai magyarok töredékét tette volna ki. Ezért az államhatalom a magyar lakosságnak Csehszlovákián belüli széttelepítéséhez, szülőföldjéről való deportáláshoz is folyamodott. Beneš elnök mindezt az ún. *Kassai Kormányprogramban* és az elhíresült *dekrétumaiban* konkretizálta.⁷ Mivel a felvidéki reformátusság híveinek túlnyomó többsége is magyar nemzetiségű volt, ezért majd

„Hatvan esztendővel ezelőtt – még véget sem ért a második világhégés, amikor – Kassán, az újonnan felálló csehszlovák vezetés tervet alkotott – a Kassai Kormányprogramot – amelyben az újjáépítés és az országcsinálás teendőjével egyenlő értékűvé tette a haragot és bosszút. De mit is kellett megtorolni? 1938-ban a Felvidék újra Magyarországhoz került. Amikor '38 novemberében a magyar katonák bejöttek, hazajöttek a Felvidékre, nálunk Apácaszakállason, az akkori református lelképásztor, Nagytiszteletű Nemes Kálmán az alábbi bejegyzést írta be gyülekezet halotti anyakönyvébe: »Hála a jó Istennek, meghalt a gyötrelmes 20 éves cseh uralom!« A születési anyakönyvbe pedig bejegyezte, hogy: »Hála Istennek! A gyötrelmes 20 éves cseh uralomnak vége. Dicső katonáink 1938. november 7-én délben vonultak be felszabadításra, Apácaszakállásra. Az iskola előtt, templomunk terén üdvözlő beszédekkel, örömtől lelkesülten fogadtuk őket«. Hát ez volt az! Ez a lelkesült öröm, amit az új csehszlovák országcsinálók nem viselhetek el. Ez volt az, ami bosszúért kilátott! S a bosszút papírra vetették, s máig oly becsben tartják, hogy még hatvan esztendőjére is megerősítik, mint a világháború után újjáépülő Csehszlovák állam dicső alapdokumentumát. 106.398 felvidéki magyar embert bélyegeztek háborús bűnösnek.” Somogyi Alfréd: Emlékbeszéd a kitelepítettek emlékművénél – 2007. Somorja, /kézirat/

⁶ a téma aprólékosabb feltárását lásd a következő munkákban: IZSÁK Lajos: *A felvidéki magyarság jogfosztása és kényszertelepítése*, in: MOLNÁR Imre – SZARKA László (szerk.): *Ottihontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. MTA Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, Budapest–Komárom: 2007. 19–31; JANICS Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948*. Illyés Gyula előszavával. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Genf, 1979 (Az első magyarországi kiadás 1989-ben jelent meg a Hunnia Kiadónál.); KÖVESDI János – MAYER Judit (szerk.): *Edvard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és németek jogfosztása*, Pannónia Kiadó, Pozsony, 1996.

⁷ Ld.: KÖVESDI–MAYER: *Edvard Beneš elnöki dekrétumai*. 27-31

mindnyájan jogfosztottakká lettek, aminek következtében jószerivel azt tehetek velünk, amit csak akartak: elvehették vagyunkat, becsukhatták őket, nyílt színtereken alázhatták és bántalmazhatták őket, bárhova telepíthették.⁸ Ez alól kivételt csak azok képeztek, akik szlovák nemzetiségűek voltak, valamint azok, akik magukat (magyar nemzetiségük ellenére) szlováknak vallották. Ezt „reszlovakizációnak” nevezték. A kifejezés persze már magában véve is félreérthető és megtévesztő volt, mert a „re-szlovakizáció” azt sejtette, hogy az illető újra szlovák lett, mintha az ő őseit korábban valaki elmagyarosította volna, s ő valójában csak újfent visszatért ősei nemzetéhez. A reszlovakizáltak viszont valójában olyan magyar emberek voltak, akik azért, hogy szülőföldjükön maradhassanak, hogy megtarthassák vagyonukat és szabadságukat, cserébe eladták, megtagadták nemzetiségüket. A magyarok reszlovakizációja valójában nem más volt, mint „átszlovákosítás”, amit az államhatalom nagy igyekezettel támogatott.

A beneši dekrétumok további következményei voltak a vagyonelkobzások, kitoloncolások és bebörtönzések, illetve a kitelepítések, amelyeknek két iránya volt. Az egyik a Csehországba való kitelepítés (ezt nevezték deportálásnak), a másik pedig a Magyarországra való elhurcolás volt, ami az ún. „lakosságcsere”⁹ keretében zajlott, s ami úgy ment végbe, hogy Magyarországról Csehszlovákiába az költözött, aki saját jószántából akart áttelepülni,¹⁰ Csehszlovákiából pedig azt a magyart telepítették, akit a hatóság kijelölt. A Magyarországra való telepítés előnye a Csehországba való telepítéssel szemben az volt,

⁸ Nem lehetett mindenkit megfélemlítéssel elüldözni. A szóbeli visszaemlékezések kapcsán került elő olyan eset is, amely arról szól, hogy egy gömöri öregasszony, akit Rimaszombat piacán kopaszra nyírtak magyar beszéde miatt, sírt megalázottságában és szegénységében, de nem akart elmenni szülőföldjéről. S ez csak egy a még „finomabb” -nak ható visszaélések közül

⁹ A lakosságcseréről az 1945. július 17. és augusztus 1. között Potsdamban rendezett nagyhatalmi (Szovjetunió, Egyesült Államok, Anglia) konferencia döntött, mégpedig úgy, hogy a németeket Csehszlovákiából kitelepítik, a magyarokat pedig lakosságcserevel lehet Magyarországra telepíteni – noha Csehszlovákia kérte a magyarok feltétel nélküli kitelepítését is, ezt a konferencia nem hagyta jóvá. A Potsdami Konferencia határozata értelmében csak annyi magyart lehetett Magyarországra kitelepíteni, ahány „szlovák” (mert nem minden áttelepülő szlovák volt) Magyarországról áttelepülni jelentkezett.

¹⁰ Azért, hogy az áttelepülési hajlam meglegyen a magyarországi lakosok körében, a csehszlovák állam propagandacsoportokat küldött Magyarországra, főleg a szlovákok lakta helyekre, amelyek az áttelepülőknél megígérték, hogy Csehszlovákiában megkapják az áttelepített magyarok összes vagyonát, ami nagyon sok szegény magyarországi szlováknak ígéretesnek tűnt.

hogy a Magyarországra telepített kitelepítéséről már jó előre tudott, meg az, hogy magával vihette minden ingóságát, Magyarországon pedig a Csehszlovákiában hagyott ingatlanja fejében valamilyen kártalanítást (lakást, házat, termőföldet) kapott, és természetesen szabadon mozoghatott. A szlovákiai magyarság számára rendkívül kedvezőtlen egyezményt 1946. február 27-én írták alá Budapesten. A tizenhat cikkelyből álló dokumentum – melyet mindkét állam parlamentje törvénybe iktatott – feljogosította a prágai kormányt, hogy annyi magyart telepítsen át anyaországba, amennyi magyarországi szlovák (és cseh) önként jelentkezik a Csehszlovákiába való áttelepülésre.¹¹

A kitelepítések és a lakosságcsere kapcsán végbemenő változások rendkívül érzékenyen érintették református egyházunkat is. Sok egyháztagunk került el Csehországba, ahol a kitelepítettek eleinte semmilyen lelkigondozásban nem részesültek. El kellett telnie egy bizonyos időnek, míg az akkori egyházi felsővezetési érdektelenség¹² fölött azért elindult egy folyamat. Előbb 1947 tavaszán Szabó Antal lelkipásztor, későbbi püspökhelyettes (mivel ő szlovákul is tudott, ami a magyar lelkészek között akkoriban ritkaságnak számított!) látogatta a Csehországba hurcolt magyar reformátusokat, 1947 nyarától pedig Tóth Kálmán komáromi missziós lelkész tette át székhelyét Prágába, s onnan próbálta egyedül lelkigondozni az összes Csehország területére elhurcolt magyar reformátust.¹³ Érdekes kortörténeti adalékkal szolgál beszámolója, mely az ekeli kitelepítettek közötti meglátogatásukról ad hiteles képet a következőképpen:

¹¹ Ld.: VADKERTY Katalin. *A kitelepítéstől a reszlovakizációig: Trilógia a csehszlovák magyarság 1945-1948 közötti történetéről*, Kalligram, Pozsony, 2007. 40–46.

¹² A református egyház akkori vezetése, az ún. Szervező Bizottság mindkét személye (lelkészi és világi vezetői) szlovák nemzetiségű volt. Őket még a második bécsi döntést követő visszarendeződés után nevezték ki a Felvidéken maradt kevés református gyülekezet élére, s mandátumuk megmaradt a háború végéig, sőt ezen – egyházunk és benne református magyarjaink életére nézve veszterhes – időkre is. A világháború utáni területi visszarendeződések következtében ugyanis a Felvidéken újra magyar többségű református egyház lett, ám ennek magyar része súlyos hátratélt és igazságtalanságot élt meg a hontalanság éveiben. A Felvidékről kitelepített közel 80.000 magyar között 50.000 református volt, ami arányainkat nézve nagyon magas túlreprezentáltságot mutat. A rendes református egyházstruktúra csak 1951-ben állt vissza, amikor a Szervező Bizottság helyébe visszaállt a zsinati rendszerünk.

¹³ Vö. SZABÓ Antal: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – II. rész*, in: *Regió – Kisebbségtudományi Szemle*, I. évf., 4. sz. (1990. december). 206–207.

„A Csehországba elvitt ekeli hívek meglátogatásáról.

Az ekeli református egyház megbízásából 1947. január 1-től 5-ig meglátogattam az onnan Csehországba gazdasági munkára elvitt híveket s erről az utamról a következőkben számolhatok be. Adataimat személyes tapasztalatból, vagy szemtanúk elbeszéléséből vettem, amennyiben 9 családot lakásán látogattam meg, a többiekkel pedig az istentisztelet alkalmával beszéltem. A 24 családból alig volt egy-kettő, akivel ne találkoztam volna.

Utazásuk. Ekelből 24 református családot vittek el. 1946. december 4-én szombaton indultak el teherkocsiban, és hétfőn értek rendeltetési helyükre Chocen-ba, ill. Vysoké Nytoba. Útjuk elég kellemetlen volt, amennyiben eleinte sokat vesztegelt velük a vonat, később pedig olyan gyorsan ment, hogy minden mozgott a vagonban. Útközben meleg ételt és kenyeret kaptak. Vysoké Nytoba érkezve megkezdődött szétoztásuk, vagy ahogyan ők mondták: az embervásár. Bár a behívó cédulákon fel volt tüntetve a munkaadó neve is, az elhelyezés mégsem e szerint történt, hanem ott a vonatokból válogatták ki az igénylők a nekik megfelelő családokat. Megtörtént az is, hogy azok a családok, ahol sok volt az apró gyermek és így kevés a munkaerő, napokig a vagonban vesztegelték, míg valaki elvitte őket. Egyik családban pl. van 5 gyermek, a legidősebb 10 éves a legfiatalabb 3 hónapos, e mellett a szülők betegesek is. Mikor ott voltam, tehát egy hónap múlva még mindig csak ideiglenes helyen voltak egy gazdánál. Véglegesen nem volt hajlandó alkalmazni, mivel 7 tagú családban csak egy a kereső, s ennek fizetéséből nem tud megélni a nagy család. A járási munkahivatal vezetője hazaszállításuk érdekében tett lépéseket a minisztériumban. Az elhelyezett családok holmiját kocsival vagy teherautóval vitték el a vagonokból, és mindenüket megtarthatták.

1. Elhelyezésük. Az ekelieket a Vysoké Nyto-i járás községeiben helyezték el. A 24 család 18 községben van alkalmazva, legfeljebb 2 család van egy faluban. Nagyobb gazdaságokban, kizárólag mezőgazdasági munkára, cselédeknek vannak beosztva. Ezt viselik el a legnehezebben, mert itthon mind a 24 család önálló volt.

A munkaadókról általában rosszat mondani nem lehet. Egy-két kirívó esettől eltekintve jól bánnak velük. Ott nincs meg a nemzetiségi gyűlölködés a magyarokkal szemben, mint Szlovákiában. Egyik legnagyobb nehézség az, hogy nem tudnak beszélni a munkaadóval. A munkára való kibelyezést és az ellenőrzést a járási munkahivatal végzi, melynek vezetője Vysoké Nyto-ban egy hívő meleg szívű ember, aki együtt érez szegény, árva véreinkkel és amiben csak tud segítségünkre van. Sajnos a legtöbben vele sem tudnak beszélni, elmondani panaszukat. Én jártam nála közben két család jobb helyre való áttétele ügyében.

Fizetés tekintetében semmi különbség nincs a magyar és a cseh munkás között. A konvenciók kap kb. 1000 kor[ona] készpénzt, 90 kg kenyérgabonát, 80 kg burgonyát, 150-200 kg szenet havonta, 1 liter tejet naponta és 3 hónapra 1 m³ tüzfát. Aki órabérre dolgozik 7,50 körül kap. Ez nem a hivatalos bérlista, csak a mieink bemondása alapján közlöm. Lakás tekintetében több helyen volt kifogás, amit jelentettem a munkahivatalnak.

2. Munkabeosztásuk. Amint említettem, minden hívünk kivétel nélkül cseléd. Férfiak, asszonyok, leányok egyaránt. A munka általában nehéz, és eléggé kihasználják őket. Különösen a leányok és asszonyok számára nehéz a munka, mert ők itthon nem szokták a gazdasági munkát. Egyik kétgyermekes özvegyasszonyt pl. olyan gazdaságba vitték, ahol férfi nincs és 22 drb szarvasmarhát kell gondoznia. Reggel 5-től este 8-ig csak annyi ideje van, hogy az ebédet megeszi. De sem főzni, sem mosni, sem varrni, sem gyermekeivel foglalkozni nincs ideje, még fűteni sem tudott rájuk. Este fáradtan fekszik le, reggelre megdagadnak kezei az erős munkától. Az ő érdekében is közbenjárt[am], 1-2 napon belül ígérték jobb helyre helyezését. Azoknak a családoknak helyzete nehéz, ahol nincs férfi, mert itt minden a nőkre marad. Megjegyzendő, hogy a csehekénél az a szokás, hogy az állatok körül minden munkát a nők végeznek. Több helyen most csépelnek és csaknem kizárólag asszonyok végzik ezt a munkát is, zsákolnak, kévét hánynak, a gépet etetik stb.

3. Lelekiállapotuk. Mikor a munkahivatal vezetője érdeklődött tőlük, hogyan érzik magukat híveink új helyükön, maga adta meg rá a választ mondván: akármit adnánk nekik, nem tudnák velük feleltetni az otthont, amelyből erőszakkal tépték ki őket. Még az erősebb szívűeknek is ki-kicsordul a könnye, ha átgondolja szomorú, árva helyzetét. Erőszakos elvitelük olyan mély sebet ütött lelkükön, ami nehezen, vagy egyáltalában nem fog begyógyulni. Elsősorban teljes bizonytalanságban vannak sorsuk felől, ami még súlyosbítja megaláztatásuk okozta fájdalmaikat. Mindegyik hagyott otthon valami vagyont. Legtöbben maguk gazdálkodnak otthon /volt olyan, aki 20 holdon/, meg volt hozzá mindene, állatai, felszerelése s most ez mind prédára ment, pedig idegenben, szolgasorsban, egyelőre a visszatérés reménye nélkül gyöttrődök, árvák, elhagyottak, kesergő szívűek szegény véreink.

Ezért a legelső teendő, amit érdekükben meg kell tennünk, hogy ebben az árvaságukban meglátogassuk őket. Micsoda öröm volt, amikor megtudták, hogy otthonról érkezett valaki hozzájuk. Milyen örömmel és buzgón jöttek az istentiszteletre, amit részükre tartottam a drága anyanyelven Vysoké-Nyto-ban az evangéliumi cseh testvéregyház szívesen átengedett imatermében. Ezután a munkahivatalok útján kell megtennünk, amit lehet, hogy lehetőleg mindegyik megfelelő helyre jusson. Ezen első segély után meg kell szervezni rendszeres látogatásukat, személyes lelki gondozásban kell részesíteni, mert lelki téren van legnagyobb szükség segítségre és csak így tudnak úrrá lenni nehéz helyzetükön.

Egyedül Isten Igéje adhatja meg nekik azt a lelki egyensúlyt, amire nekik szükségük van és csak így tudnak a reménységgel tekinteni a jövőre felé. Megoldásra vár mielőbb a hitoktatás kérdése, gondozás /konfirmációi oktatás/ stb.

A komáromi egyházmegye határozata, hogy egy külön lelkészt állított be ennek a munkának a végzésére, csak az első lépés ezen a téren, amit kell követni a többinek, hogy megtarthassuk idegenbe szakadt véreinket mindaddig, míg majd visszatérhetnek édes otthonukba!

Tóth Kálmán e[gyház] m[egyei] misszió lelkész

*Komárom, 1947. január 16.*¹⁴

A deportálások kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a Magyarországi Református Egyház 1947. január 31-én, a Református Egyetemes Konvent nevében Dr. Balogh Jenő főgondnok és Dr. Ravasz László püspök által egy tiltakozó levelet fogalmazott meg a cseh-szlovákiai magyarok deportálása ellen. A 697/1947-es sz. levél Nagy Ferenc miniszterelnöknek lett címezve, s kiviláglik belőle egyrészt az aggodalom, ami megszólal a reformátusok, s egyáltalán a magyarok irányába, másrészt pedig a tárgyilagosság, amely nem kendőzi el a tényeket, hanem érzékletesen és megdöbbentően tárja fel azokat – segítségért kiáltva.¹⁵

¹⁴ MOL XIX-A-1-j-1947-XXXIV-2844. Gépelt karbonpapírral készített másolat. Az irat első oldalának felső szélére feltehetőleg a miniszterelnökségen gumibélyegzővel a „Bizalmas tudomásulvételelül!” feliratot vezették.

¹⁵ Érzékeltetésként álljanak itt e kortörténeti, levéltári dokumentumnak a leglényegesebb részei: „És anélkül, hogy ez a kérdés végső döntő elbírálást nyert volna – a szlovák kormányzat megkezdte a magyar övezetbeli lakosság »deportálását.« Ezt ma is olyan embertelen és könyörtelen módszerrel folytatja, hogy a magyar falvakat katonai kordonnal veszi körül. Statáriumot hirdet. A lakoságnak a külvilággal való minden érintkezését egyszerre lehetetlenné teszi. Aztán sebtében, százsámra kézbesített a végzetűket reszketve váró magyar családoknak a deportálási végzést. Egy-egy családnak 20 perc időt ad rakodásra. Aztán 20-25 fokos csikorgó hidegben szerencsétlen fajtestvéreinket, betegeket, gyermekeket teherautókra rak. Ezt is olyan könyörtelen kivitellel, hogy még 91 éves fekvő beteg öreg nőt is ágyastól dobnak fel /Garamszentgyörgy/. Aztán viszik az autók a deportáltakat Prágán túl 160 kilométernyire, megcsúfolva, koldusan, kötelelekeiktől szétépvé. Elszórványosítva, valósággal szétporlasztva. Kultúrközösségükből, egyházi kereteikből kitépvé, a legártatlanabb előzmények után. A deportáltakat szudéta vidéken, két-három családonként úgy szétszórják, hogy etikai életről, gyülekezeti szervezetségről, lelki gondozásról irányukban – és szinte örökre – többé már szó sem lehet. De ez tilos is. Gyermekeik még az elemi iskolázatástól is elzártnak. Középiszkolába felvételük éppenséggel kizárt. Sorsuk lelkiileg a pusztulás, gazdaságilag a tökéletes tönk. Eredményeiben egy ezeréves, történelmi sorsot viselt, ebben [sic!] kultúr- és gazdasági eredményeket kivívott fajnak könyörtelen kipusztítása, illetve elmagyartalanítása.

És mindezt ellentmondás nélkül. Az elhárítás legkisebb lehetőségével.

1947. február 25-ig 44.129 munkaképes embert hurcoltak el, akikhez kiskorú gyermekek is tartoztak, ezért összlétszámuk jóval meghaladta a százezer főt. Ebben a helyzetben Magyarország április 12-én rákényszerült a lakosságcsere megkezdésére, amely 1948. december 22-ig tartott, de hivatalosan csak a következő év június 21-én ért véget. A két fél adatai jelentősen eltérnek egymástól: a csehszlovák adatok szerint 73.273 szlovák települt át hazánkból, Csehszlovákiából pedig 89.660 magyart telepítettek ki. A magyar adatok szerint 60.267 szlovák hagyta el Magyarországot, ahová 76.616 kitelepített magyar érkezett.¹⁶ A Magyarországra kitelepítettek többsége is református volt, mert kitelepítésre a hatóság a jómódú magyarokat jelölte ki, hogy azok vagyona csábító legyen a Magyarországról önként áttelepülni jelentkezők számára. A Magyarországra telepítettek viszont előbb vagy utóbb betagozódtak a helyi református gyülekezetekbe. Az otthon maradt, megcsonkított gyülekezetek hívei ugyan kételyek között tekintettek a jövőbe, de ragaszkodtak egyházukhoz, templomukhoz. Az istentiszteleteket akkor is megtartották, ha lelkesük sem volt, mert azt is kitelepítették, vagy a lakosságcsere révén kellett Magyarországra áttelepülnie.¹⁷ A kitelepítések következtében családokat szakítottak szét,

Halálos örvénybe jutott hittestvéreink tragikus sorsa megrázza porig alázott népünket. S a lelelemből isteni, emberi, népi jogok védelmében meg kell, hogy indítsa a győzelmes hatalmakat is... Azzal az előterjesztéssel élünk Miniszterelnök Úrhoz, hogy még egy utolsó kísérletként is, a hatalmak gyors beavatkozásának ideirányításával törje meg a további útját ennek a népjogilag semmivel nem menthető hihetetlen erőszakosságnak. Ennek eredménytelensége esetén találja meg kormányzatunk mindenképpen módját annak, hogy végső esetben is a megkötött egyezmény végrehajtásával a csehszlovák állam területén szétporlasztásra ítélt, üldözött fajunk – szerencsétlen hittestvéreink – a megnyitott magyar határon át, a gondjaival túlterhelt, de őket mégis csak magához ölelő fajunk nagy tömbjéhez visszatérhessenek, hozzájuk zárkozhassanak – nemzetünk testéhez forradhassanak és a ma szívósan munkált jövő remélt fel-emelkedésében velünk egyek lehessenek.” Lásd: MOL XIX-A-1-j-1947-XXXIV-2918. Gépelt tisztaát Ravasz László püspök, dr. Balogh Jenő főgondnok sajátkezű aláírásával és a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének körbélyegzőjével.

¹⁶ Vö: POPÉLY Gyula: *A Református Egyház Felvidéken a hontalanság éveiben 1945-1948*, Budapest, 2008. október 14., kézirat.

¹⁷ Mindkét esetre számtalan példa van, s sok olyan történeti leírás is napvilágot látott az elmúlt évtizedekben, melyek mindezen eseményeket hitelesen, a történeteket megélt személyek elmondásában és leírásában tárják eléink. A reformátusságunkat ért sérelmek kapcsán három munkára hívnám fel e helyt a figyelmet: az egyik Dr. Molnár Jánosnak, dékánélődömnek a garmmikolai (ma a barsi egyházmegye kebelében) gyülekezet és község kitelepítésének és áttelepítésének történetét leíró kézirat, a másik az egykori deáki református lelkész, Izsák Lajos munkája. lásd: IZSÁK Lajos: *A felvidéki magyarság jogfosztása és kényszertelepítése*, in: MOLNÁR Imre – SZARKA László (szerk.): *Othontalan*

tettek tönkre, aláztak meg, tízezreknek kellett otthagyni szülőföldjüket és ősök sírjait egy állameszme megvalósítása érdekében.

Zárszó

A másik végzetes tévedésünk az, **amikor emlékeznünk kellene, és mi felejtünk!** Pedig az emlékezés képessége egy drága isteni ajándék! Hiszen milyen csodálatos dolog az, hogy emlékezés révén fel tudunk idézni elmúlt dolgokat, a szó lelki értelmében életre tudjuk kelteni a múltat. A hálás emlékezés nem zárja ki a bajokra, nehézségekre, szenvedésekre, a könnyekre és a gyászra való emlékezést. Csak megpróbál nem ezekre összpontosítani, igyekszik a jót is számontartani. Mert nem az a boldog ember, s nem az a boldog nép, amelyikkel nem történik rossz, hanem amely úgy tud emlékezni jóra és rosszra, hogy abból köszönetmondás, magasztalás és odaszánt, engedelmes élet fakad! Isten azt szeretné, ha mi is ilyenek lehetnénk.

A kérdés sok esetben a többségi nemzet irányából (és sajnos, sokszor az itteni felvidéki magyarjaink némelyikétől is) még ma is így hangzik felénk: *miért kell emlegetnünk azt, ami már régen volt?* Azért, mert arra – azon kívül is, hogy eszünkbe hozzák – emlékezni kell. Hiszen mi magyarok ilyenek vagyunk – mintha ez is lenne a végzetünk az emlékezések kapcsán. Mi még mindig emlékszünk a tatárjárásra, de a mohácsi vészre, a nagymajtényi síkra, az 1848/49-es szabadságharcra, Aradra, Trianonra (s most, a 100. évfordulón különösképpen) – s így értelemszerűen, felvidéki magyar és református kitelepítésekre és a kitelepítettekre az esemény háromnegyed százados évfordulóján, a lakosságcsere és azok kárvallottjaira is! Mindez sok fájdalommal járt, de szeretnénk azt hinni, hogy a jövőben már majd mindegyik megemlékezés a megbocsátás jegyében folyhat. S hogy mikor emlékezhetünk így a kitelepítésekre? Egy egykoron kitelepített, hitben élő és járó ember fogalmazta meg egy alkalommal: „*Én megbocsátok, csak ismerjék már el, mit tettek velem!*” Az a korosztály, amelyiket a deportálás, a kitelepítés és a lakosságcsere

emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára. MTA Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, Budapest–Komárom: 2007. 31–42. A harmadik írás Bori község deportálásának hiteles leírása Csáky Károly által, lásd: CSÁKY Károly: *Kényszermunka, deportálás, kitelepítés (Bori község kálváriája)*, <https://irodalmiszemle.sk/2009/08/csaky-karoly-kenyszermunka-deportalas-kitelepites-bori-kozseg-kalvariaja/> (utolsó megtekintés: 2020. 01. 11.)

felnőtt emberként érintett, lassan már nincs közöttünk. És nekünk nem lehet elfelejtenünk az ő sorsukat, hiszen nagyapáink élete a mi történelmünk. Megbocsátunk! Hiszen meg van írva, hogy „*Ne ítéljetez, és nem ítéltettek. Ne kárhoztassatok, és nem lesz kárhoztatások. Bocsássatok meg, és nektek is megbocsáttatik.*” (Lk 6,37). De a saját fájdalmunkat, történelmünket, nagyapáink megaláztatását nem szeretnénk elfelejteni. Mert minden, amiről lemondunk, elvész, és minket tesz szegényebbé!

Felhasznált irodalom

- CSÁKY Károly: *Kényszermunka, deportálás, kitelepítés (Bori község kálváriája)*, <https://irodalmiszemle.sk/2009/08/csaky-karoly-kenyszermunka-deportalas-kitelepites-bori-kozseg-kalvariaja/> (utolsó megtekintés: 2020. 01. 11.)
- IZSÁK Lajos: *A felvidéki magyarság jogfosztása és kényszertelepítése*, in: MOLNÁR Imre – SZARKA László (szerk.): *Otthonatlan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*, MTA Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, Budapest–Komárom, 2007.
- JANICS Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948.* Illyés Gyula előszavával. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Genf, 1979. (Az első magyarországi kiadás 1989-ben jelent meg a Hunnia Kiadónál.)
- KÖVESDI János – Mayer Judit (szerk.): *Edvard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és németek jogfosztása*, Pannónia Kiadó, Pozsony, 1996.
- MOLNÁR Imre – VARGA Kálmán (szerk.): *Hazahízott a szülőföld... Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehországba deportálásáról 1945–1953*, Püski, Budapest, 1992.
- MOLNÁR János. *Kettős kisebbségben – egy életút állomásain keresztül*, in: *Kettős kisebbségben: A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai*, Univerzita J. Selyeho, Komárno, 2014. 167–178.
- POPÉLY Árpád: *A (Cseh)Szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992*. 1. kiadás. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006.
- POPÉLY Gyula: *A Református Egyház Felvidéken a hontalanság éveiben 1945-1948*, Budapest, 2008. október 14., kézirat.
- ŠUTAJ Štefan: *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*, Universum, Prešov, 2005.

- ŠUTAJ Štefan: *Magyarok Csehszlovákiában 1945-1948. Tanulmányok a beneši dekrétumokról, a csehországi deportálásokról és lakosságcseréről*, Lucidus, Budapest, 2008.
- SZABÓ Antal: *A Szlovákiai Református Egyház története – I. rész*, in: Régió kisebbségtudományi Szemle, I. évf., 3. sz. (1990. július.) 204–221.
- SZABÓ Antal: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – II. rész*, in: Régió – Kisebbségtudományi Szemle, I. évf., 4. sz. (1990. december). 206–207.
- TÓTH László: „Hívebb emlékezésül...”: *Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945-1948*. 1. kiadás. Kalligram, Pozsony, 1995.
- TÓTH László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998. I. kötet*, Ister, Budapest, 1998.
- VADKERTY Katalin. *A belső telepítések és a lakosságcsere*, Kalligram, Pozsony, 1999.
- VADKERTY Katalin. *A kitelepítéstől a reszlovakizációig: Trilógia a csehszlovák magyarság 1945-1948 közötti történetéről*, Kalligram, Pozsony, 2007.
- VADKERTY Katalin. *A reszlovakizáció*, Kalligram, Pozsony, 1993.
- ZALABAI Zsigmond: *Magyar Jeremiád. Visszaemlékezések, versek, dokumentumok a deportálásokról és a kitelepítésről 1946–1948*, Vox Nova, Pozsony, 1995.

Levéltári források:

- MOL XIX-J-25-a-119. res. 1947. Értesítő, szerkeszti a Magyar Külügyminisztérium politikai osztálya. I. évf. 2-3. sz. 1947. március-április. Géppel írt tisztázat sokszorosított másolata. A deportáltakkal kapcsolatos szélsőséges esetekről szóló feljegyzés melléklete.
- MOL XIX-A-1-j-1947-XXXIV-2844. Gépelt karbonpapírral készített másolat. Az irat első oldalának felső szélére feltehetőleg a miniszterelnökségen gumibélyegzővel a „Bizalmas tudomásulvételül!” feliratot vezették.
- MOL XIX-A-1-j-1947-XXXIV-2918. Gépelt tisztázat Ravasz László püspök, dr. Balogh Jenő főgondnok sajátkezű aláírásával és a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének körbélyegzőjével.